

המסר האופטימי של ברכת המזון

Category: דברים, עקב

מה עומד מאחורי תקנת חכמים שקבעו את ברכת ה'טוב והמטיב' שמזכירה לכולנו את אחת התקופות הקשות ביותר לעם היהודי?

כל ילד יהודי שהשתתף אי פעם ב'קעמפ' יהודי מכיר היטב את ברכת המזון, שהיא אחת הברכות המפורסמות ביותר, אך מה מקורה של ברכה זו וממה היא מורכבת.

השבוע אנו קוראים בפרשת השבוע על ברכת המזון, הברכה היחידה שחיובה מן התורה (משא"כ שאר הברכות שהן מדרבנן). בתורה כתוב: "ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך על הארץ הטובה אשר נתן לך".

נפתח את הסיפור ונלמד מעט על ברכת המזון:

ברכת המזון מורכבת מארבעה ברכות. הגמרא במסכת ברכות (מח, ב) אומרת שאת הברכה הראשונה חיבר משה רבינו ² "משה תיקן לישראל ברכת הזן בשעה שירד להם המן". הברכה הזאת חוברה על ידי משה רבינו בעצמו בשעה שירד המן לישראל. זוהי אם כן התפילה העתיקה ביותר שיש לעם היהודי, ואנו אומרים אותה בכל יום עד עצם היום הזה.

הברכה השנייה של ברכת המזון ³ ממשיכה הגמרא ואומרת ⁴ תוקנה על ידי יהושע. "יהושע תיקן להם ברכת הארץ כיון שנכנסו לארץ". יהושע שהכניס את העם היהודי לארץ ישראל לימד אותם להודות לה' "על הארץ הטובה אשר נתן לך". אם נשים לב, נגלה שבברכה הראשונה לא נזכרה כלל ארץ ישראל. (אגב, יהושע חיבר תפלה נוספת מפורסמת, והיא תפילת "עלינו לשבח" שחיבר אותה כשהכניס את עם ישראל לארצו).

הברכה השלישית בברכת המזון, "רחם על ישראל עמך". אומרת הגמרא ש"דוד ושלמה תיקנו בונה ירושלים", דוד המלך שהיה זה שהביא את עם ישראל לירושלים והוא בנה את העיר חיבר ברכה זאת ⁵ "על ישראל עמך ועל ירושלים עירך", ושלמה המלך שבנה את בית המקדש הוסיף בברכה "על הבית הגדול והקדוש". לאחר חורבן בית המקדש נשתנה נוסח הברכה, ומאז אנו מברכים "ובנה ירושלים עיר הקודש במהרה בימינו", אנו מתפללים לה' שישוב ויבנה את ביהמ"ק, אבל בזמן דוד ושלמה הודו לה' על ירושלים ועל בית המקדש.

בסיום הברכה השלישית אנו אומרים "בונה ברחמי ירושלים, אמן". בדרך כלל האדם המברך אינו עונה אמן אחר ברכתו [לא כפי ה'מנהג' שכולם אומרים או שרים ביחד את הברכה ואומרים ביחד "אמן". עניית "אמן" מוטלת דווקא על השומע שלא אמר את הברכה]. נשאלת השאלה, מהי הסיבה אפוא שהברכה הזאת, השלישית בברכת המזון, יוצאת מן הכלל ומוסיפים לאחריה את המילה "אמן"?

התשובה היא שמוסיפים "אמן" על מנת לחלק בין שלושת הברכות הראשונות לבין הברכה הרביעית, שכן נכתב בהלכה ששלושת הברכות הראשונות הן מהתורה, כפי שמרומז בפסוק "ואכלת ושבעת וברכת" [?] שזה מורה על ברכת הזן, הברכה הראשונה; "על הארץ" [?] ברכה על ארץ ישראל שזוהי הברכה השנייה; "הטובה" [?] זוהי הברכה השלישית שמכוונת על ציון וירושלים המקומות הקדושים שבארץ ישראל, שנותנים לארץ את אופייה כארץ טובה ברוחניות, וזה רמז לברכה השלישית של "בונה ירושלים".

אולם הברכה הרביעית שבברכת המזון צורפה בתקופה מאוחרת יותר, וכמו שאומרת הגמרא "הטוב והמטיב ביבנה תקנוה", הברכה הזו נתקנה על ידי רבן גמליאל ובית דינו ביבנה.

חמישים ושתים שנה לאחר חורבן בית המקדש השני התרחש מרד בר כוכבא. בתחילתו הוא נתמך על ידי רבי עקיבא שהיה גדול התנאים בדורו. רבי עקיבא טען שבר כוכבא הוא המשיח וכל מטרת המרד הייתה לחזור ולבנות את בית המקדש. כל תלמידיו הצטרפו למרד הגדול ואכן, בהתחלה, הצליח המרד הגדול נגד הרומאים ובר כוכבא הקים ממשלה לזמן קצר והדפיס מטבעות וכו', אך לאחר מכן הוא שינה את התנהגותו וסבר כי הצלחתו באה לו מכוחו ועוצם ידו ולא מה', והיו לו הנהגות וביטויים שלא הלמו את דמותו של מלך המשיח, ואפילו לא התאימו ליהודי פשוט. לפיכך חכמי ישראל הפסיקו לתמוך בו בסופו של דבר אדריאנוס, הקיסר הרומאי, דיכא את המרד ביד קשה ונהרגו מאות אלפי יהודים בקרב על ביתר שהיתה אז העיר הגדולה והחשובה שבה התנהל עיקר המרד הגדול.

הקיסר הרומאי אסר להביא את ההרוגים הרבים לקבורה, כי רצה ללמד את כולם לקח ע"מ שלא יעשו מרד נוסף. וכך, במשך כמה שנים, שכבו גוויות רבות על האדמה ורק כעבור זמן רב רבן גמליאל ובית דינו ביבנה צמו והתפללו במשך ימים רבים, רבן גמליאל תרם את הירושה הגדולה שהיתה לו ושיחד את הפקידים הרומאים עד שבסופו של דבר הם נתנו את רשותם לקבור אותם, ואז גילו שהגופות לא הסריחו. דבר זה התרחש ביום ט"ו באב, ועל כך אומרת הגמרא: "אותו היום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה תיקנו ביבנה הטוב והמטיב, הטוב שלא הסריחו והמטיב שניתנו לקבורה". זוהי אפוא מהותה וסיבתה של הברכה הרביעית בברכת המזון.

ההסבר על הברכה הרביעית (שסיבתה של ברכת הטוב והמטיב היא העובדה שניתנה רשות מהמלכות לקבור את הגוויות) הוא קצת לא מובן; הלא מדובר באחת התקופות הקשות ביותר לעם היהודי, הרומאים הציקו ליהודים בצורה נוראה על פי התיאורים במדרש נהרגו אז מאות אלפי יהודים בדיכוי של מרד בר כוכבא. מהי אפוא השמחה הגדולה שניתנה הרשות והצליחו לקבור את גופותיהם של עם ישראל?! כלום חכמים לא ידעו לבחור סיבה טובה יותר לתקן ברכה בברכת המזון? הרי כל מי שיזכור את הסיבה וידמיין בעיני רוחו את התקופה ההיא יאבד את תאבונו בשעת הארוחה [?] מדוע חכמים לא תיקנו ברכה על מאורע שמח יותר שארע בתולדות עם ישראל?

אולי ניתן לבאר זאת כך: כל ברכה בברכת המזון מסמלת ומשקפת תקופה מסוימת בחיי העם

היהודי; הברכה הראשונה שהותקנה ע"י משה רבינו על המן מסמלת את דור המדבר; הברכה השנייה שחיבר יהושע מכוונת כלפי התקופה שעם ישראל נכנס לארצו; הברכה השלישית שתוקנה על ידי דוד ושלמה משקפת את תקופת הזוהר של העם היהודי שנמצא בירושלים כשבית המקדש עומד על מכונו, התקופה היפה ביותר של העם היהודי.

ניתן לומר כי הברכה הרביעית מסמלת את הגלות המרה, תקופת הצרות וההשמדות של העם היהודי. חכמי יבנה רצו ללמדנו שיש למצוא את הטוב בכל טרגדיה ולברך עליו, במקום להסתכל על חצי הכוס הריקה, על חורבן ביתר ועל האלפים שנהרגו שם, אדרבה, הם בחרו להתרכז בפן החיובי למצוא את הנס שהתרחש שם, להדגיש אותו ולהעלות אותו על נס. בכך בחרו ללמד אותנו שגם בחושך החורבן ניתן למצוא את הניסים ואת כוחו של הקב"ה.

גם בדורנו, כשמדברים על מאורעות השואה, ניתן להתרכז בחורבן ובצרות, ואפשר גם אחרת, למצוא את הניסים ואת הנפלאות של ניצולי השואה. יש מהניצולים שבחרו להיכנס לדיכאון ולא חדלו לחשוב על הצרות שחוו ועל ההרוגים וכו', אולם יש ניצולים רבים שבחרו להתרכז בנס ההצלה המופלא וגידלו משפחה עם צאצאים רבים, ילדים נכדים ונינים.

אולי זה מה שחכמינו ז"ל רצו ללמד אותנו בברכת "הטוב והמטיב".